

HEER

Gemeente en Gemeenschap

OVERDRUK LIMBURGS MAANDBLAD DE BRONK

MEI 1962

INHOUD

Aandacht voor Heer	1
De functie van Heer in de streek A. L. H. M. Kessen	2
Van praehistorie tot prognose drs H. J. G. Waltmans	6
Oude monumentale gebouwen te Heer J. M. v. d. Venne	10
Ontwikkeling van Heer van primitieve woonbuurt tot modern streekcentrum Carel Bloemen	14
Landbouwdorp werd een riant woongemeente A. W. A. van den Eelaart	18
Op de driesprong tussen Aken, Luik en Maastricht won Heer een eigen plaats onder de culturele zon K. Neesen	22

Aandacht voor Heer

Tussen de Maas en het hoogterras ligt een gemeente, welke een goed jaar geleden door de redactie van dit blad werd gevraagd medewerking te verlenen aan wat uiteindelijk als dit mei-nummer aan onze lezers wordt gepresenteerd. In de reeks van nummers, gewijd aan Limburgse gemeenten, naar wij vertrouwen een waardevol exemplaar. De verschillende auteurs hebben elk een aspect van het gemeentelijk leven speciaal in het oog gevat, waardoor een rijkdom werd verkregen, welke een beeld kan geven van een bestuurs- en levenskrachtige gemeenschap, nabij de hoofdstad van ons gewest.

De twee foto's van Huize Eyll zijn afkomstig van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, welke wij daarvoor dank zeggen. De foto van het Koninklijk bezoek werd gemaakt door Fotopersbureau Het Zuiden. Alle overige foto's in dit nummer werden gemaakt door Jan Waltmans te Maastricht.

De functie van Heer in de streek

De beslissing: in 1962 een nummer van „De Bronk” te wijden aan Heer, is genomen in de zomer van het vorige jaar, kort na het verschijnen van het Thorn-nummer en wel op voordracht van de redactie.

Ik wens dit in mijn inleidende artikel duidelijk voorop te stellen om te voorkomen dat de mening post vat als zou het gemeentebestuur via „De Bronk” ageren tegen het onlangs door Burgemeester en Wethouders van Maastricht aan de gemeenteraad van deze stad aangeboden ambtelijk rapport strekkende o.m. tot annexatie van de gemeente Heer.

Voor wie dit nog niet voldoende is moge worden toegevoegd dat reeds in december 1961 tussen redactie en gemeentebestuur grotendeels overeenstemming bestond over de te behandelen onderwerpen en de schrijvers daarvan.

Het evengenoemde Maastrichtse rapport legt mij echter bij het schrijven van dit inleidend artikel wel beperkingen op in deze geest, dat ik ten respecte van het maandblad „De Bronk” alles, wat als rechtstreekse bestrijding van de Maastrichtse argumenten kan gelden, moet achterwege laten en dat ik scrupuleus-objectief zal moeten zijn bij wat ik over de functie van Heer in de streek heb te zeggen; hetgeen erop neerkomt, dat ik mij zal bepalen tot wat er feitelijk „is” en – blikkend in de toekomst – tot datgene waaromtrent tussen de vooralnog betrokken instanties principieel overeenstemming bestaat.

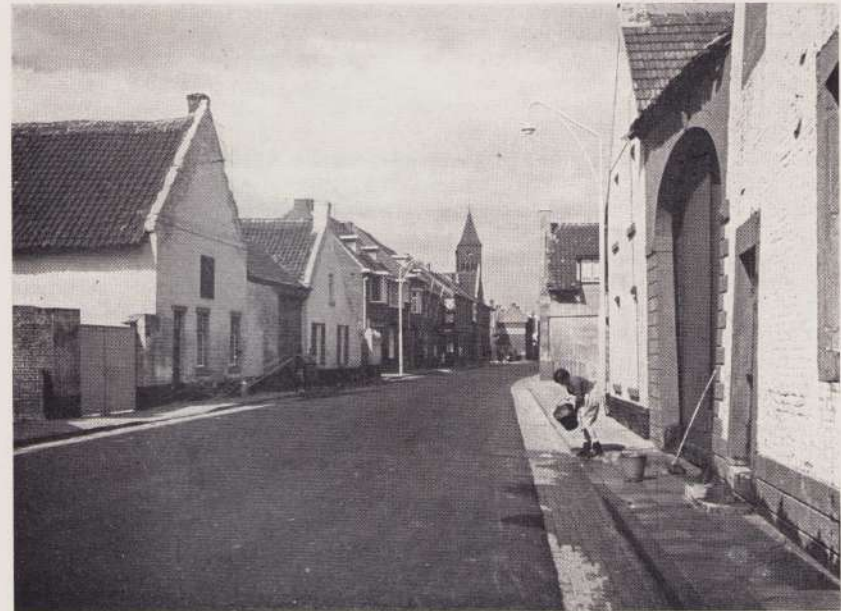
De geografische ligging van Heer is in hoofdzaak bepalend voor zijn functie. Zelf half-landelijk, is het, als het ware, bekneeld tussen het stedelijk gebied en het gedeelte van Zuid-Limburg, dat bij de voortschrijdende industrialisatie en de toenemende densiteit van de bevolking, noodzakelijk zijn agrarische en recreatieve bestemming moet behouden.

De onmiddellijke aanligging tegen het landschappelijk-belangrijke achterland, houdt voor Heer min of meer de opdracht in: zorg te dragen voor een afgrenzing van de stedelijke bebouwing in zuid-oostelijke richting, niet alleen negatief door te verhinderen dat die stedelijke bebouwingssfeer in het landschap binnendringt, maar ook positief door bij de verdere (noodzakelijke) uitbreiding te streven naar een meer open, half-landelijke bebouwing in een zacht glooiende overgang van stad naar platteland¹⁾.

Het aanliggen tegen de stad, vervolgens, stempelt Heer tot een uitgesproken randgemeente. Dit te „zijn” vergt veel meer van de gemeentelijke overheid dan zich in kort bestek beschrijven laat. Het nader ingaan op de bestuurlijke problematiek van een randgemeente als Heer zou trouwens irrelevant zijn ten opzichte van de titel boven dit artikel. Ik vermeld slechts: de vereiste bedachtzaamheid om de stad in haar ontwikkeling en streven niet te hinderen, doch veeleer te steunen door het opvangen van moeilijkheden, die zich in de randgemeente wel eens gemakkelijker laten oplossen dan in de stad.

Als randgemeente van een stad, die het centrum vormt van een groeiend industriegebied, heeft Heer uiteraard een woonfunctie te vervullen en behoort bovendien in de mate van het mogelijke gelegenheid te bieden tot industrievestiging, een en ander om aan de behoefte aan differentiatie binnen dit gebied zoveel mogelijk te voldoen.

Zijn woonfunctie heeft Heer vervuld doordat in het na-oorlogse, voornamelijk in de vijftigerjaren, bijna 1400 woningen op haar grondgebied werden gebouwd. Een nieuwe woonwijk is daarbij niet ontstaan. Deze woningen, zowel in de sector van de woningwetbouw als in de sector van de particuliere woningbouw, konden worden ingebouwd in- of aangebouwd aan de twee, reeds vóór de oorlog bestaande wooneenheden (Heer en Scharn). Hierdoor, alsmede door een doelbewust hierop gericht onderdelenplan, kon een typische, eigen woonsfeer ontstaan,

Dorpsstraat

welke duidelijk een andere is dan de stedelijk en kon – mede dank zij het feit dat de groei van de bevolking zich langzaam en geleidelijk voltrok – een integratie van de nieuwkomers in de plaatselijke gemeenschap plaats hebben. De deelneming van dezen aan het plaatselijk verenigingsleven vormt hiervan het bewijs. Misschien is dit ook te danken aan het feit, dat vele nieuw-komers niet uit deze streek afkomstig zijn en in hun gezelligheidsdrang hun contacten in hun directe woonomgeving zoeken.

Twee jaren geleden werd met de woningbouw in een nieuw uitbreidingsplan, oostelijk van de huidige bebouwde kom, een aanvang gemaakt. Talrijke woningen werden er reeds gebouwd of zijn er in aanbouw. De realisering van dit uitbreidingsplan zou – gezien het aantal aanvragen en de hoeveelheid beschikbare bouwgrond – veel sneller verlopen als de woningbouw niet zou zijn gecontingenteerd. Bij het opstellen van dit uitbreidingsplan is er wederom naar gestreefd om – ook al zal er een nieuwe parochie moeten worden gevormd – een zodanige aanhaling aan de bestaande bebouwing te verkrijgen, dat een duidelijke samenhang in het lokale verband ontstaat.

Om aan de toekomstige behoefte aan bouwgronden tijdig te kunnen voldoen zijn binnen het raam van een eind vorig jaar gereed gekomen structuurplan twee nieuwe wooneenheden geprojecteerd, waardoor het aantal in Heer nog te bouwen woningen tot ongeveer 5.000 zou kunnen worden opgevoerd. De wijziging van het uitbreidingsplan, die hiervoor nodig is, zal nog dit jaar haar beslag krijgen. Vooral dit uitbreidingsplan zal moeten beantwoorden aan de eis van aanpassing aan het onmiddellijk-aangrenzende, uit landelijk en recreatief oogpunt belangrijke gebied, doordien het een duidelijke overgang tussen stad en platteland zal moeten mogelijk maken. Het half-landelijke Heer waarborgt een ontwikkeling in deze geest, waardoor de schrijnende aantasting van het landschapsbeeld, die men elders in den lande wel eens ontmoet, kan worden voorkomen. Aldus wordt ook het scheppen van een eigen

woonsfeer bevorderd en dit is niet zonder belang, nu steeds meer aan een duidelijke scheiding tussen werk- en woonsfeer behoefte blijkt te bestaan.

De situering van de industrieterreinen in Heer is, achteraf gebleken, een gelukkige geweest. Langs – en parallel met de spoorweg Maastricht-Luik – op de grens van Maastricht en Heer – zal erlang de E 9, reeds gedeeltelijk tot aan de grens van de gemeente Heer aangelegd, tot Luik worden doorgetrokken.

Met de aanleg van een gedeelte van laatstbedoeld tracée zal binnen zeer afzienbare tijd worden aangevangen en wel ongeveer voor zoveel dit loopt op het grondgebied van deze gemeente.

Langs deze autoweg heeft de gemeente Heer een parallelweg gelegd, waardoor, mede ter afzoming van haar bebouwing, industrieterreinen werden ontsloten, die binnen de kortst denkbare tijd waren toegewezen. Drie grote industrieën (waaronder een nederzetting van Philips en Limburgs grootste melkfabriek) en een vijftal kleinere ondernemingen besloten zich hier te vestigen. Het aantal aanvragen tot beschikbaarstelling van industrieterreinen is dermate groot, dat bij de hiervoren besproken wijziging van het uitbreidingsplan ook de doortrekking van deze industrieweg zal moeten worden betrokken. Deze uitbreiding van industriële vestigingen (Heer had voordien reeds een aantal behoorlijke industrieën, w.o. een machine- en een cementwarenfabriek op haar grondgebied) zal – theoretisch gezien – binnenkort de behoefte aan industriële werkgelegenheid van Heer en de streek tussen Eysden-Gulpen-Valkenburg-Meerssen kunnen dekken.

Er is tenslotte nog een geografisch gegeven dat bepalend is voor de functie van Heer in de streek en wel het feit dat drie belangrijke wegen in Heer samenkomen, nl. de rijksweg Maastricht-Luik, de rijksweg Maastricht-Aken en de provinciale weg Maastricht-Valkenburg-Heerlen. Uiteraard monden talrijke verbindingswegen tussen de in deze streek gelegen dorpen en gehuchten op een dezer hoofdwegen uit.

Dit gegeven heeft ertoe geleid dat Heer – alhoewel in de streek niet centraal gelegen – toch een streekverzorgende functie ging vervullen en wel voornamelijk ten aanzien van die verzorgingen, die bezwaarlijk in de zuiver stedelijke sfeer naar een uitgesproken platteland als het gebied, dat ik zo even omschreef, kunnen worden gebracht. Tot driemaal toe is zelfs bij Koninklijk besluit de gemeente Heer als centrumgemeente aangewezen en op dit ogenblik zou het elimineren van deze verzorgende functie van Heer niet te overziene repercussies hebben, ook al omdat het binnen afzienbare tijd niet mogelijk zal blijken een vervangende, daartoe in staat zijnde en door traditie van enige decennia als zodanig geaccepteerde gemeente te vinden.

Deze verzorgingen betreffen echter niet alleen de overheidssector, zoals Openbare Werken, Bouw- en Woningtoezicht en Vleeskeuring, doch ook de particuliere sector, met name waar in zekere zin van een samengaan tussen overheid en particulier initiatief sprake is, zoals Maatschappelijk Werk, Gezinszorg, Schooltandzorg, voortgezet onderwijs.

Deze streekverzorgende functie wil Heer ook in de toekomst blijven vervullen. Daarom is in het hiervoren reeds vermelde structuurplan voldoende bijzondere bestemming gegeven aan gronden in verband met de oprichting van een streekziekenhuis en een h.a.v.o.-school. Reeds werd een schoolgebouw beschikbaar gesteld voor de stichting van een huishoudschool, terwijl plannen voor de bouw van een zwembad met camping en instructiebad (schoolzwembaden) in voorbereiding zijn.

Alle deze voorzieningen hebben tevens een sub-centraal karakter en er is geen enkele intentie om in concurrentiepositie met de stad te treden; integendeel zij beogen de stad behulpzaam te zijn en tegelijk het achterland, dat bepaalde verzorgingen beter vanuit het half-landelijke Heer dan vanuit de grote stad kan ontvangen, te dienen. Die houdt in zijn beperktheid tevens de erkenning in van de stad als centrum van handel, nijverheid en cultuur en sluit dus geenszins uit dat menige voorziening slechts vanuit de stad of in samenwerking met de stad kan tot stand komen.

De titel boven dit artikel ontnemt mij de mogelijkheid over de lokale verzorging – materieel

en cultureel – zoals de gevorderde plannen voor een gemeenschapshuis en de aanstaande bouw van een openbare leeszaal en bibliotheek, veel te zeggen; misschien is het wel nog vermeldenswaard, dat – waar met de groei van Heer zich steeds duidelijker een sub-centrum begint te vormen – in het saneringsplan voor een deel van de oude kom Heer gedacht is aan uitbreiding van het plaatselijk winkelcentrum, dat ook zijn nut kan hebben voor de bediening van het achterland.

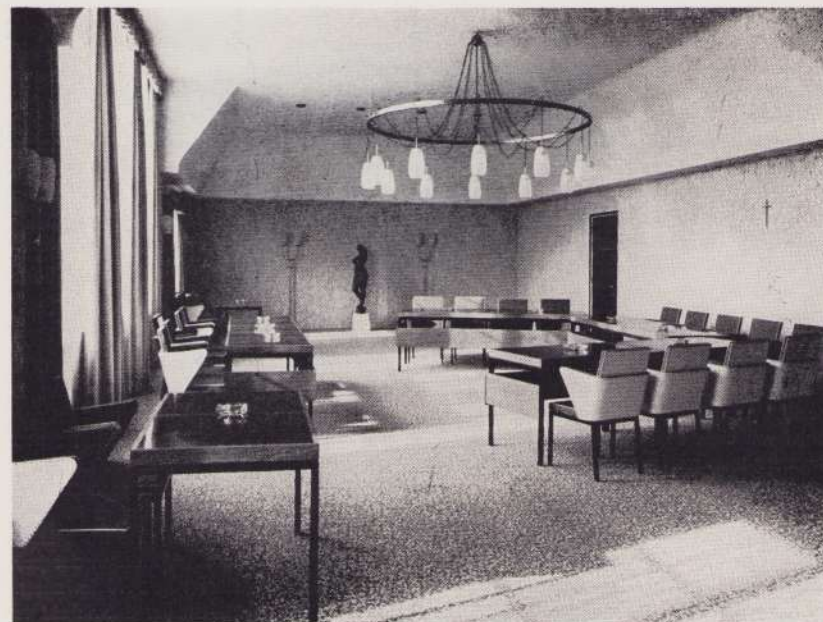
Een behoorlijke vervulling van zijn functie vergt van Heer de nodige bestuurskracht.

Het groeiende inwonertal, het evenwichtig bestuur (Heer kent sinds geruime tijd slechts 2 partijen KVP en P.v.d.A. in gemiddelde verhouding 10 : 3), de behoorlijke financiële draagkracht, een duidelijke respons uit de nog krachtige gemeenschap en de ervaringen van het jongste verleden, wettigen de verwachting dat de benodigde bestuurskracht inderdaad zal worden opgebracht.

Heer, 21 april 1962

A. L. H. M. Kessen,
Burgemeester van Heer.

1) vgl. bijdrage Jan Spanjaard aan februari-nummer van dit blad.

Burgerzaal

Van praehistorie tot prognose

Geneigd een duidelijke vergelijking in het beeld te krijgen zou men zich kunnen voorstellen, dat de bevolking van de huidige gemeente Heer in vroeger tijden heeft geleefd zoals thans de inwoners van de kleinere plattelandsgemeenten in de aantrekkelijke streek ten zuiden van de drukke weg van Maastricht naar Aken en ten westen van de onoverzichtelijker weg naar Luik. Het zou nochtans een schromelijke vergissing zijn van gelijke aard, als de veronderstelling, dat de rijken uit de zestiende eeuw tegenover de armen van die tijd stonden als onze rijken tegenover ons. Hoe rijk men immers was in de middeleeuwen men kon toch niet beschikken over een verwarmd en tochtvrij huis, over communicatiemiddelen als telefoon, radio en televisie, auto, bromfiets en fiets, over goede wegen, over een hotel-accomodatie, over bioscopen, foto's en noem al de aantrekkelijkheden van ons leven maar op. Ook onze plattelandsgemeenten zijn moderne plattelandsgemeenten en alle romantiek en zelfbedrog, alle stereotypen bergen we maar het beste op de zolder der folklore.

Ons voorstellingsvermogen schiet nu eenmaal tekort om de toestanden van vroeger te grijpen. Een film kan een hulpmiddel zijn en een roman ook, een geschiedenis kan ons wat helpen, maar het leven van toen glijdt toch nog door onze tastende handen heen naar de vergetelheid.

Cijfers en andere gegevens omtrent de loop van de bevolking in dit gebied kunnen daarom slechts een betrekkelijke betekenis hebben, hoe interessant zij ook zijn.

Ofschoon geen vondsten aanwezig zijn om dit te bewijzen, is het niet onwaarschijnlijk, dat ook Heer in de voorhistorische tijd bewoond geweest is, maar het zou teveel gevegd zijn van de demograaf om een beeld te geven van grootte, ontwikkeling en structuur dezer oudste bevolking. Het is moeilijk zich een beeld te vormen van de bevolking van Heer vóór 1794. Een bevolkingsadministratie bestond er niet, slechts de doop-, huwelijks- en overlijdensakten door de pastoor bijgehouden, met een heel ander doel, zouden ons enigszins kunnen inlichten omtrent de inwoners. Ook de kerkvisitaties geven enig houvast omtrent het aantal inwoners, daar daarbij soms het aantal communicanten, dat zijn de personen van 12 jaar en ouder, werden opgegeven.

Volgens de aantekeningen van wijlen pastoor Heynen waren er te Heer in 1660 450 communicanten en woonde er slechts 1 niet-katholieke schipper, die meestal afwezig was. In 1699 waren er 400 uit 100 gezinnen van Heer, Scharn en Bemelen (St. Antoniusbank) en in 1712 telde Heer weer 450 communicanten. Het aantal inwoners op grond daarvan vaststellen, is moeilijk. Wanneer men aanneemt, dat er per gezin 4 kinderen waren, dan komt men tot een aantal van circa 600 tot 650. Latere grenswijzigingen maken een vergelijking van het aantal inwoners toen en later uiteraard bezwaarlijk. In 1796 werd ingevolge een Franse wet voor het eerst een bevolkingslijst van Heer samengesteld. Daaruit blijkt, dat Heer toen 877 inwoners telde, waarvan 447 volwassenen en 189 kinderen beneden de twaalf jaar in Heer en 159 volwassenen en 82 kinderen in Keer. In de statistiek van 13 maart 1814 komt Heer en Keer voor met 1100 inwoners, in 1820 met 1144 en in 1828 met 1316, maar in dat jaar werd Sint Antoniusbank en Keer van Heer afgescheiden en telde Heer nog 1114 inwoners. De gemeente Heer blijkt zich wat het aantal inwoners betreft relatief sneller ontwikkeld te hebben dan Europa of Nederland. Ze telde op 1 januari 1831 1152 inwoners en groeide aan tot 9637 per 1 januari 1962, ondanks verlies van oppervlakte en inwoners als gevolg van

grenswijzigingen in 1907 en 1920. Deze opmerkelijke groei komt het beste tot uiting in de indexcijfers, welke op basis van 1830 = 100 de volgende getallen aangeven:

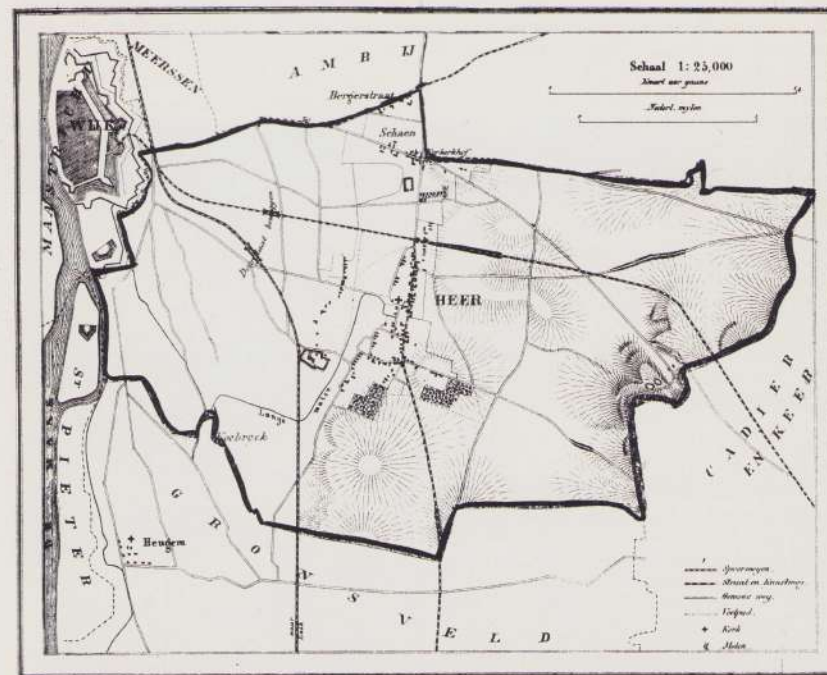
1-1-1831	100	31-12-1909	322
19-11-1849	109	31-12-1930	376
31-12-1869	117	31-12-1950	641
31-12-1889	145	31-12-1961	837

Tot de telling van 1889 blijkt Heer slechts een beperkte groei te kennen in inwonertal, waardoor deze achterbleef bij die van het Rijk, maar daarna gaat ze daarbovenuit en met uitzondering van de periode 1920-1930 als gevolg van de ontwikkeling der mijnindustrie, ook boven de provincie Limburg en zeker boven de gemeente Maastricht uit.

De groei na 1930 was enorm: van 4428 in 1930 tot 9637 in 1961, veel méér dan verdubbeling in 31 jaren tijds.

Omtrent het tempo van de recente aanwas leren ons de volgende cijfers meer: de jaarlijkse aanwas bedroeg in percenten van 1831:

1950-1951	11	1956-1957	21
1951-1952	10	1957-1958	25
1952-1953	8	1958-1959	18
1953-1954	5	1959-1960	12
1954-1955	9	1960-1961	57
1955-1956	20		

Zó werd Heer honderd jaren geleden in kaart gebracht

Na een aanmerkelijke daling van de aanwas tot 1954 treffen we een forse stijging aan van 1955-1958, welke daarna afneemt en in het laatste jaar weer versterkt wordt voortgezet. Een vergelijking met omliggende gemeenten toont aan, dat Heer tot de snelst groeiende gemeenten in de omgeving behoort.

Wat betreft de natuurlijke bevolkingsgroei nemen we op lange termijn in overeenstemming met een tendens in overig Nederland en zelfs in de gehele Westerse wereld een daling van de geboortecijfers waar, en wel van bijna 38 promille in de periode van 1830 tot 1885 tot bv. 27,4 in 1961. Dit laatste cijfers betekent overigens een uitschieter in de laatste jaren. In het algemeen wordt gerekend met een verdere daling tot 1975 van ongeveer tien procent, hetgeen betekent, dat bij een gemiddelde nataliteit van 19,9 in 1955 tot 1960 deze in 1975 17,9 promille zal bedragen. Nemen we de gemiddelde nataliteit van 1956-1961 dan komen we op 21,4 of op 19,3 promille in 1975. Ook het sterftecijfer daalde vanaf 1921 en wel van 10,0 in de periode 1921-1925 tot 5,7 in die van 1951-1955, een daling van meer dan veertig procent, veroorzaakt door de sterk afnemende zuigelingensterfte en de algehele verbetering van de medische situatie. De geboortegolf van na de oorlog zal binnen enkele jaren haar invloed doen gelden op het aantal geboorten. Na een aanvankelijke daling tot 1953 constateren we thans een lichte stijging van de mortaliteit, met uitzondering evenwel van het laatste jaar dat een zeer laag cijfer te zien geeft. In het algemeen rekent men met een voortgezette stijging. Voor 1975 houden we daarom het hoogste sterftecijfer van de laatste tien jaren aan, maar de vraag is of de werkelijkheid deze verwachting zal honoreren. De natuurlijke aanwas stelt problemen, want wanneer we de gemiddelde sterftecijfers over het tijdvak 1956-1961 vermeerderd met tien procent als uitgangspunt nemen voor onze verwachting voor 1975, komen we op een mortaliteit in 1975 van 6,6 promille. In onze studie over Heer kwamen we op grond van een minimale nataliteit van 17,9 en een maximale mortaliteit van 7,3 promille op een minimale bevolkingsgroei van 10,6. De schatting kan dus nu reeds op grond van de wijzigingen in het laatste jaar bij een nataliteit van 19,3 en een mortaliteit van 6,6 komen tot een natuurlijke groei van 12,7 promille. Voor de gemeente Heer vormt ook de migratie een zeer belangrijke factor. De nataliteit alleen kan de bevolkingsgroei niet verklaren. Veertig procent van de groei na 1900 kan als migratoire groei worden aangemerkt. Alhoewel de vestigings- en vertrekcijfers over de periode 1880-heden een wisselend beeld te zien geven, overheerst de vestiging duidelijk. Heer heeft voor de tweede wereldoorlog mede gefungeerd als vestigingsgemeente voor personen van elders, een functie welke daarna niet is opgehouden te bestaan. De cijfers voor vertrek van mannen en vrouwen blijken betrekkelijk hoog te zijn. Van 1952-1961 vestigden zich 3348 mannen en 2455 vrouwen, terwijl 2933 mannen en 1985 vrouwen de gemeente verlieten, hetgeen voor deze periode van tien jaren een vestigingsoverschot oplevert van 885 personen.

De leeftijdsstructuur van de bevolking van Heer blijkt uit de bezetting van de verschillende leeftijdsgroepen. Bij de voorlopige cijfers van de Algemene Volkstelling van 31 mei 1960 was de verdeling van de bevolking naar leeftijd:

	mannen	vrouwen
0-5	508	558
6-13	795	657
14	135	78
15-19	503	402
20-24	329	322
25-39	975	939
40-49	484	464
50-64	576	576
65 jaar en ouder	267	301
Totaal	4572	4297

De leeftijdsstructuur der bevolking in percenten per geslacht ontwikkelde zich als volgt:

	1947		31-12-54		1960	
	M	V	M	V	M	V
0-19	47,1	42,7	44,3	40,8	42,5	39,4
20-31	28,6	30,5	27,4	28,5	28,5	29,4
40-64	20,3	21,9	23,4	24,9	23,2	24,2
65 jaar en ouder	3,9	4,9	4,9	5,9	5,8	7,0

Een prognose moet er rekening mee houden, dat de groei zich sneller voltrekt dan zij aan geeft, met name als gevolg van de autonome werking van de versnelde woningbouw op de migratie. Wij hebben de natuurlijke aanwas, rekening houdend met de intussen bekend geworden cijfers van 1961, voor 1975 geschat op 12,7 tegen 17,2 promille in 1960, ofwel een daling van 0,3 per jaar.

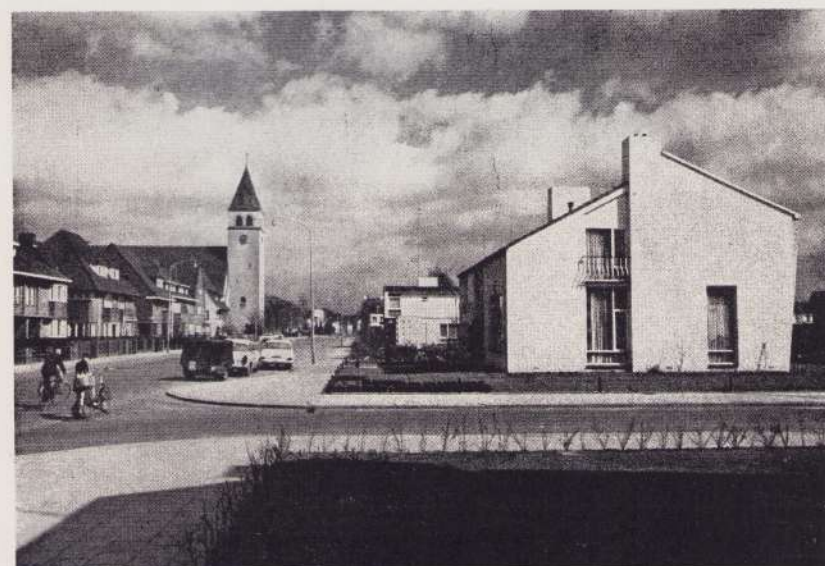
Wanneer we het vestigingsoverschot schatten op het gemiddelde over de jaren 1957-1961, namelijk 176,4, zal de bevolking in 1975 minimaal rond 14.250 bedragen.

Het theoretische maximum kan uitgaan van een nataliteit van 25‰, een mortaliteit van 5‰, een natuurlijke bevolkingsaanwas van 20‰ en een vestigingsoverschot van 200 per jaar, hetgeen ons voert tot 16.250 inwoners per 1-1-1975.

Woningbouw en woningnood zijn belangrijker voor de prognose maar ook moeilijker te bepalen, zodat men gerust kan stellen, dat, naarmate er sneller veel woningen gebouwd worden, de gemeente Heer zal worden volgebouwd en haar optimale grootte bereikt. De versnelde woningbouw zal een autonome werking hebben op de migratoire groei door beperking van het vertrek en door stimulans van de vestiging.

Rekening houdend met de totstandkoming van de geplande woningbouw kunnen we voor 1965 rekenen op 11.500 inwoners en voor 1980 op 17.500 inwoners.

drs H. J. G. Waltmans.

President Rooseveltlaan

Oude monumentale gebouwen te Heer

DE BURCHT

Een der merkwaardigste gebouwen van Heer is voorzeker de Burcht, een overblijfsel van een oud kasteel.

Wanneer ze ontstaan is valt moeilijk te zeggen. Volgens de hr. Jos Eversen, in leven commies aan het Rijksarchief in Limburg te Maastricht, zou het een der kastelen geweest zijn, die in 1070 in en om Maastricht lagen, een bewering die echter niet met bewijzen gestaafd is.

Het dorp Heer behoorde vóór 1795 tot de z.g. elf banken van St. Servaas, in elk waarvan volgens wijlen Dr P. Doppler een dergelijke burcht lag. In de protocollen van het kapittel van St. Servaas te Maastricht is echter slechts melding gemaakt van dergelijke kastelen in de dorpen Heer, Sichen en Sussen, eigendom van genoemd kapittel.

In de voorlopige lijst van Monumenten in Nederland, samengesteld door de Rijkscommissie voor de Monumentenzorg, wordt verondersteld, dat de Burcht wellicht groter geweest is dan hetgeen daarvan thans nog over is. Het overgeblevene wordt voor een bergvrede gehouden, d.i. de oorspronkelijke woontoren waaruit het Middeleeuwse kasteel is ontstaan. Het zware muurwerk van het gebouw bestaat beneden uit kolenzandsteen (dertiende eeuw), boven uit mergel.

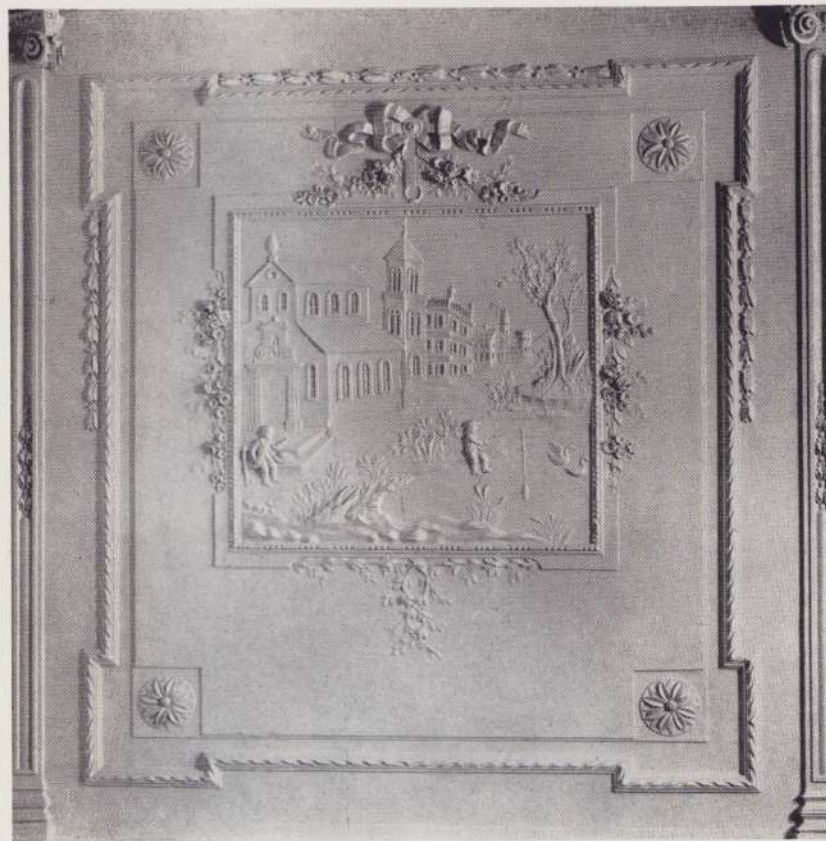
In de tweede helft der 18e eeuw was het gebouw zeer vervallen en in 1756 wordt zijn toestand „ruineus” genoemd. De toenmalige huurder, kanunnik Crutsen, zou de nodige herstellingen laten verrichten. De kosten zouden hem in jaarlijkse termijnen, zijnde de helft der huur, worden terugbetaald.

Ondanks deze reparatie was de toestand in 1779 dusdanig geworden, dat het gebouw vergeleken werd met een stal of schuur. Het kapittel maakte in genoemd jaar een overeenkomst met kanunnik Troussel, pachter der Burcht. Het kapittel zou het restant van de kosten gemaakt door de vorige huurder nl. F. 584 en F. 1821 voor zijn rekening nemen. Kanunnik Troussel liet diverse onder- en bovenkamers maken, vensters, deuren en vloeren herstellen, waardoor het gebouw weer bewoonbaar werd.

Waartoe deze burchten in de elf banken oorspronkelijk dienden, is onbekend. Die van Heer heeft zeker van af de 15e eeuw gediend als gevangenis voor misdadigers en veroordeelden van de gezamenlijke elf banken van St. Servaas. Om deze delinquenten van uit de verspreid liggende banken naar Heer over te brengen moest men Brabants en Luiks gebied passeren. Zowel de Brabantse hertog als de Luikse prins-bisschop gaven blijvend toestemming daarvoor resp. op 10 maart 1439, 2 en 5 december 1454. De bewaking geschiedde vrijwillig door inwoners van Heer. De gevangenen moesten hun eigen onderhoud betalen en waren bovendien verplicht vier of zes vat rogge aan de armen te schenken.

Verder werd de Burcht, zeker sinds 1504 aan een der kanunniken van het kapittel verhuurd echter met de verplichting, dat zij voor deken en andere kanunniken open huis zou blijven. Men kan ze dan ook min of meer als een recreatie-centrum van het kapittel beschouwen.

Deze toestand bleef zo tot aan de franse revolutie toen de Burcht ca 1795 werd in beslag genomen en als „un batiment appellé prison de St. Servais et 9 bonniers 11 grandes et 18 petits verges de terre, canton de Meerssen, commune de Heer”, werd betiteld. Ze werd verkocht aan J. Fr. Bachelier, een Parijzenaar, die er zich vestigde en die van 1809-1814 burgemeester van Heer was, en wel voor de som van 702,500 livres. Latere eigenaars waren Fr. de Backker, A. H. Becker, die het inwendige opnieuw verruimde door het verder weggakken der binnenmuren. Na nog aan diverse eigenaren te zijn overgegaan, behoort de Burcht thans aan de hr. J. Rameckers te Maastricht.

Interieur van Huize Eyll

DE CROON

Ook reeds vroeger bestond dit goed uit een herenhuis en een boerderij. Het herenhuis is in de jongste tijd omgedoopt in „huize Eyll”; het is waarschijnlijk gebouwd door een lid der familie van Eyll en dateert uit de 17e eeuw, de gevelversiering uit de 18e. Het meest bezienswaardig in dit gebouw is de grote zaal rechts van de vestibule, welke laatste met dieren en vogels omstreeks 1800 beschilderd is. De wanden van genoemde zaal zijn nl. versierd met zeer fraai stucwerk van de kunstenaar P. N. Gagini afkomstig uit Bissonne in het Italiaans sprekend gedeelte van Zwitserland. Dit stucwerk bestaat uit een versierde schoorsteen en elf taferelen nl. de muziek, de beeldhouwkunst, de dichtkunst, de schilderkunst en de keramiek; verder de jacht, de visserij, een badscene, landschappen en gezichten op gebouwen en tussen dit alles allegorische voorstellingen o.a. van het huwelijk. In een der taferelen zijn in stucwerk twee hoofden ingewerkt, wellicht twee bewoners van het huis voorstellende. Het goed wordt omstreeks 1570 „Croonehoff” genoemd. Deze naam is vermoedelijk te

danken aan de toenmalige eigenaar, Dionysius Sutendael, „wonende in de Crone” te Maas-tricht.

Hij was schepen, gezwoorene en burgemeester van die stad. Vóór genoemd jaar zijn eigenaars geweest Servatius Heckers, Claes Vissers en Margaretha Huebben.

In 1632 werd de boerderij der Croon verpacht aan Jan Waelpot, gerechtsbode van Heer. Deze verpachting geschiedde, wat de landerijen betreft in natura; de pachtheer kreeg de helft van het graan als pacht, doch moest het zaaigraan leveren voor het volgend jaar, dat hem het daarna volgende jaar voor de helft werd teruggegeven. De weiden werden echter à 12½ gulden per bunder verpacht. Uit deze wijze van verpachting ontstond de naam halfwin (halving, halfer) voor de pachter. Tussen 1658 en 1661 zijn diverse processen gevoerd over de Croon tussen de erfgenamen Sutendael.

In 1690 ging het goed grotendeels over aan Alardus van Eyll, rijproost, of vertegenwoordiger van het kapittel te Heer. De Croon is tot 1822 in bezit gebleven van de familie van Eyll, toen ze in eigendom overging aan baron F. G. M. de Dopff.

Nadat de Croon in handen van diverse eigenaren, waaronder de E.E.Z.Z. Augustinessen, was overgegaan, werd Mr J. van Heyst in 1929 eigenaar ervan. Deze heeft het herenhuis, dat betrekkelijk vervallen was, weer in zijn oude toestand teruggebracht. In 1952 verkocht hij het goed aan Ir. C. Darley, die het geheel moderniseerde, waarbij echter het oude zoveel mogelijk behouden en hersteld werd.

In de franse tijd heeft de Croon tijdelijk tot toevlucht gediend voor pastoor Lousberg van Heer. Deze weigerde de door de Franssen gevorderde eed van haat tegen het koningschap af te leggen en werd tot deportatie veroordeeld op 4 augustus 1798. Hij werd gevangen genomen, doch door de knechten van de Croon bevrijd. Hij vond een schuilplaats bij de pachteres van de Croon, de weduwe Coninx. Hier las pastoor Lousberg clandestien voor enkele getrouwen de H. Mis op de kamer geheten „de kopere knoop”. Hoewel deze laatste zwijgzaam waren, lekte dit toch uit. Op Kerstmis van 1798 waren meerdere gelovigen op de Croon aanwezig toen pastoor Lousberg er de H. Mis opdroeg en de H. Communie uitreikte. Onder deze plechtigheden klonken plotseling stemmen van protest tegen dit nachtelijk samenzijn. Hoewel deze rustverstoorders door Jan van Proemerden verdreven werden voelde pastoor Lousberg zich niet meer veilig op de Croon. Hij nam daarom zijn intrek in een klein huisje bij de toenmalige kerk, waar hij een ondergrondse schuilplaats had. Deze, een soort hol of kelder, is bij het bouwen der nieuwe kerk in 1905 nog te voorschijn gekomen onder de weide der huidige pastorie.

OPVELD

In 1774 werd het tegenwoordige klooster Opveld aangeduid met de naam „Ridderhof gelegen „Aen gen veld”. Vermoedelijk is deze laatste aanduiding verbasterd tot Opveld.

Volgens een beschrijving van het goed in genoemd jaar bestond het toen uit een stenen herenhuis met twee ommuurde tuinen, een laan langs de straat, een hoeve, landerijen en weiden ter grootte van 23 bunder, 2 groot en 9½ klein roeden.

In het jaar 1550 vonden wij als eigenaar een zekere Hendrick van Hese. In 1609 hoorde het goed toe aan Hendrik Grouwels. Van de familie Grouwels ging het in 1662 in eigendom over aan Hieronymus Stas, van 1670-1682 schepen van Heer. Vervolgens kwam het in bezit van de familie Kamps. Cornelis Bernard Kamps, kanunnik van het O.L. Vrouwekapittel te Maas-tricht, verkocht de Ridderhof op 21 maart 1774 aan Peter J. J. van der Vrecken, keizerlijk postmeester te Maastricht voor 38000 gulden.

Het herenhuis is toen zichtbaar door de postmeester vernieuwd volgens de plannen van de bekende Maastrichtse architect Mathieu Soiron. Of de boerderij toen ook vernieuwd is, kwam niet vast te staan. De plattegronden van beide gebouwen berusten op het Rijksarchief in Limburg.

De familie de Dopff, reeds eigenaresse van de Croon, kocht in het begin der 19e eeuw ook de Ridderhof.

Na aan verschillende personen verhuurd geweest te zijn, o.a. aan de Duitse paters Oblaten, die er van 1880 tot 1885 woonden, en aan uit Frankrijk verdreven E.E. Zusters Franciscanesen, die zich later te Wijk-Maastricht vestigden, is het goed in 1902 verkocht. De Congregatie van de zusters van de Voorzienigheid van Ruillé sur Loire werd toen eigenaresse en is dit heden nog.

De E.E.Z.Z. begonnen in 1903 een bewaarschool en een lagere school en er werd een begin gemaakt met een pensionaat, tehuis voor bejaarden en een noviciaat. De kapel is gebouwd in 1910 naar de plannen van architect Theo van Kan. De zusters bouwden verder in 1912 een nieuw bejaardenhuis. Zij wijden zich thans, buiten hun kloosterlijke bezigheden, aan het onderwijs en de wijkverpleging als verpleegsters van het Limburgse Groene Kruis. Ook het nieuwe bejaardencentrum, in 1956 opgericht door de stichting „Providentia” met steun der gemeente Heer, wordt door hen verzorgd.

J. M. van de Venne

Huize Eyll

Ontwikkeling van Heer van primitieve woonbuurt tot modern streekcentrum

Elk dorp is het rudiment van een stad. Het zijn vrijwel steeds toevallige omstandigheden geweest waardoor een dorp tot stad kon uitgroeien. Aanvankelijk, in de prille jaren van de Europese beschaving, was er niet eens sprake van dorpen, hoogstens van bepaalde woonbuurten, van nederzettingen in welke allengs tussen de bewoners van de afzonderlijke boerderijen – de maatschappij van toen was nog volkomen agrarisch – het besef van gemeenschappelijke belangen ontstond, belangen die om een gemeenschappelijke oplossing vroegen, het bepalen van de grenzen tussen naburige woonbuurten, het aanleggen van wegen, de uitwisseling van goederen, van zaaigoed en gereedschappen en al evenzeer het tot stand brengen van onderlinge overeenkomsten over de akkerbouw en over de verkaveling van de beschikbare grond, zaken welke in bepaalde regels werden vastgelegd en op de overtreding van welke regels straffen behoorden te worden gesteld. Zo ontstond als vanzelf het dorp, dat als een natuurlijk en georganiseerd verband gold van op eenzelfde beperkt territorium levende en werkende mensen.

Als later, in de vroege middeleeuwen, de steden beginnen te ontstaan als de grote agglomeraties van mensen, dan ontwikkelen die steden zich uit het dorp, geheel afhankelijk van factoren, die noch te voorzien waren, noch te remmen. Gewoonlijk was het de markt, die ergens gehouden werd waar de omstandigheden er voor gunstig waren, de opkomst van de handel, waardoor een stad ontstond. Het omliggende platteland bleef daarbij agrarisch gebied.

* * *

Dat Heer geen stad werd en Maastricht wel, is ook slechts toevallig. Als niet de Romeinen hun bruggehoofd op de linker Maasoever gevestigd hadden maar op de rechter Maasoever, dan zou niet de stad Maastricht zijn ontstaan, maar naar alle waarschijnlijkheid de stad Heer. De Romeinen hadden echter een doorslaande reden om zich links van de Maas te vestigen, omdat zij zich daar konden dekken tegen de uit het oosten te verwachten aanvallen van Germaanse stammen. Uit het Romeinse castrum, vlak langs de Maas gelegen en niet groter dan ongeveer 2 hectaren – naar prof. Ganshof berekende – is Maastricht gegroeid als handelscentrum, met aan de overzijde van de Maas, de aanvankelijk Romeinse vicus, een wijk van de groeiende stad.

Heer, dat aanvankelijk niet meer was dan een woonbuurt met verspreid liggende boerderijen, groeide weliswaar uit tot een dorp, maar verder werd het in ontwikkeling gestuit, in tegenstelling dus tot het aangrenzende aan de andere kant van de rivier gelegen Maastricht, dat niet alleen economisch en sociaal maar ook juridisch tot stad uitgroeide en daarmee geen plaats liet voor de groei van een tweede stad op de rechter Maasoever, zo daar de voorwaarden ook al gunstig voor zouden zijn geweest.

* * *

Pas in de hoogbloei van de middeleeuwen wordt van Heer melding gemaakt. Naar de geschiedschrijver van Heer, archivaris J. van de Venne, heeft vastgesteld, wordt Heer voor het eerst in een oorkonde genoemd in het jaar 1224. Maar toen had Heer reeds eigen schout en schepenen, waaruit valt op te maken, dat het derhalve in bestuurlijk en rechterlijk opzicht reeds als zelfstandige gemeenschap sedert lange tijd bestond en bereids als dorp geheel was uitgegroeid.

Heer was een van de zogenaamde elf banken van het kapittel van Sint Servaes te Maastricht, dat wil dus zeggen dat dit kapittel er de „sovereiniteit“ had. Het is niet gelukt te verklaren langs welke weg het kapittel van Sint Servaes aan de elf „banken“, en met name die van Heer, gekomen is. Het feit is zonder meer gegeven en het is geenszins vermetel te veronderstellen, dat de bevolking van Heer daardoor eeuwen lang in een zekere bevoorrechte positie heeft verkeerd.

St. Petrusbandenplein

Gewoonlijk toch leefde de bevolking van een dorp rustiger onder het bestuur van een geestelijke „soverein“, dan wanneer zij een wereldlijk heer als potentaat had te erkennen. Dat bleek ook wel toen de Staten Generaal der Verenigde Nederlanden een groot deel van ons huidige Limburg tot generaliteitsland maakten in de 17e eeuw en zij zich ook als de feitelijke souverainen van de banken van het kapittel van Sint Servaes gedroegen maar toch nalieten om in te grijpen in de zaken. Zij lieten het kapittel in het behoud van alle bankrechten en deden ook geen pogingen o.a. om in Heer het plakkaat op het invoeren van de protestantse godsdienst door te zetten.

* * *

Het bestuur van een dorp moge steeds in handen gelegen hebben van de „sovereine“ heer, en in dit geval dus van het kapittel, het zou een verkeerde veronderstelling zijn om de

inwoners van het dorp in die tijden als onmondigen en suffe sukkelaars te beschouwen. Er is in de geschiedbeoefening tot voor korte tijd té uitsluitend aandacht geschonken aan de positie van de „heren“ en de beschikbare documentaire bronnen – die praktisch slechts residu zijn van het bestuursbeleid en de rechtsbedeling welke nu eenmaal ter competentie van de „heren“ viel – drongen ook wel tot het eenzijdige – en daardoor stellig vertekende – beeld, dat van de dorpsgemeenschap kon worden verkregen. Indien evenwel gepoogd wordt te lezen tussen de regels door van alle beschikbare capitularen, wetten, oorkonden en allerlei andere documenten, zal ongetwijfeld blijken, dat de dorpsgemeenschap door twee componenten bepaald werd, door wat door Duitse historici, die zich in de laatste tijd naarstig met dit probleem bezig houden, „Herrschaft und Genossenschaft“ genoemd wordt.

De boeren lieten zich wel degelijk gelden waar het om hun belangen ging. Zij waren het in eerste aanleg die de regels van de dorpsvrede entameerden en die dergelijke regels, zij het informeel vaststelden en handhaafden, al geschiedde dit dan ook formeel en onder bescherming van de „heer“. Daarom kon de boer ook met zoveel overtuiging, en met halsstarrigheid vaak, vasthouden aan het „oude herkomen“, aan het van ouds bestaande recht of wat de boer daarvoor hield.

Ook voor Heer gold dat en het blijft een nog te vervullen opgave om te trachten omtrent het aandeel van de bevolking van Heer aan de structuur-ontwikkeling van de eigen gemeenschap in het verleden, een duidelijke voorstelling op te roepen, al zal dan deze opgave geen eenvoudige zijn, waar Van de Venne in zijn „Geschiedenis van Heer“ de materie lijkt te hebben uitgeput. Een andere probleemstelling evenwel zal uit het historisch materiaal van Van de Venne nieuwe conclusies op dit punt waarschijnlijk mogelijk maken.

* * *

Juridisch gezien is Heer –evenals alle dorpen trouwens – tot in de 19e eeuw toe gebleven in de staat van het oude middeleeuwse „herkomen“. Sociaal gezien begon toen in Heer de aanzet van een totale omwenteling in structuur, omdat het bevolkingsgetal begon toe te nemen en die aanwas niet beperkt bleef tot agrarische elementen. Eeuwenlang kwam het bevolkingscijfer waarschijnlijk nauwelijks boven 600. Deze stabiliteit werd omstreeks de eeuwwende-1800 doorbroken. In het begin van de 19e eeuw was er al sprake – naar Van der Aa opgeeft – van ongeveer 1300 inwoners van Heer. Met deze bevolkingstoename – meer dan een verdubbeling – die niet uitsluitend door verhoogde nataliteit werd bepaald – veranderde de gehele sociale structuur van het dorp Heer. Zoals ook elders bij andere dorpsgemeenschappen valt aan te wijzen, werd ook Heer een „open“ gemeenschap, d.w.z. dat de boeren-bevolking, althans stellig ten aanzien van het niet-agrarische deel van de bevolking, los raakte van het uitsluitend toepassen van oude „boeren-voorrechten“. Daarmee verschoof de karakteristiek van het agrarisch versterkte dorp van middeleeuwse trant naar een moderne gemeentelijke structuur.

De invloed van de Franse tijd, waarin tabula rasa gemaakt werd met al het oude, komt hier tot uitdrukking. Er is overigens niet mee gezegd, dat van die tijd af sprake is van een volledige emancipatie van de bevolking van Heer uit de „Herrschaft“. Met het in werking komen van de Grondwet voor het koninkrijk der Nederlanden – tot welk koninkrijk Heer in 1814 kwam te behoren – werd voorzien in nieuwe regelingen voor het dorpsbestuur. Democratisch in de moderne zin werd dit bestuur toen echter nog geenszins. Er kwam ook in het bestuur van steden en dorpen – een onderscheid dat betekenis begon te verliezen – nog niet zodanige centraliserende tendenz tot gelding, dat de „eigenheden“ van elke gemeente daarin teloor zouden gaan. De wetgever bleef voor de gemeenten van het nieuwe koninkrijk een „eindeloze verscheidenheid van behoeften veronderstellen, die overigens in werkelijkheid niet meer bestond“, naar prof. Kranenburg verklaarde. Het beginsel van de Grondwet was „individuele regeling voor iedere stad en elk dorp“. Van de bedoelde verscheidenheid was in het toen gegeven stadium van de maatschappelijke ontwikkeling echter al geen sprake meer. Er was geen plaatselijke rechtsbedeling meer en het gemeentelijk bestuur had niet vol-

doende ruggegraat om zich tegenover het, ondanks het Grondwettelijk principe opdringende centrale gezag tot gelding te brengen. Degenen die in de raad van de gemeente werden gebracht, in Heer waren het er zeven, voelden zich alles behalve volksvertegenwoordigers. Thorbecke heeft van deze dignitarissen eens gezegd: „men wordt lid niet op grond van ernstige wil en bekwaamheid om de aangelegenheden der gemeente te leiden, maar dewijl men of een naam draagt en tot een familie behoort, waaraan een zetel in de Raad past, of onder deze families wenst zitting te nemen.“

Eerst onder het Belgische bewind, waaronder Heer van 1830 tot 1839 viel, werd dat anders.

* * *

De Belgische Gemeentewet regelde een directe verkiezing van de raadsleden door stemgerechtigden, anders dus als te voren, onder vigeur van het in 1818 bij koninklijk besluit tot stand gekomen „Reglement van bestuur voor het platteland van de provincie Limburg“, waarbij een benoeming van raadsleden door de provinciale staten was voorzien.

Heer kreeg 9 zelf gekozen raadsleden. In 1841, toen de Nederlandse wetgeving hier weer van kracht werd, viel men echter terug op de oude praxis. Het reglement van 1818 werd weer van kracht. Eerst tien jaren later, in 1851, kwam er de thans nog geldende regeling bij de Gemeentewet, waarbij de gemeente heel duidelijk en positief werd aangeduid als het complex van openbare diensten, waardoor in de gemeenschappelijke behoeften van de groep, de gemeentelijke gemeenschap, welke voortvloeien uit het lokaal samenwonen, kan worden voorzien. Twee grote beginselen bracht Thorbecke, die de wet van 1851 redigeerde, toen tot gelding, de zelfwetgeving en zelfregering van de burgerij door middel van door haar zelf aangewezen organen, en voorts de openbaarheid van wetgeving en bestuur der gemeente. Daarmee was de weg geopend naar een evenwicht tussen centraal gezag en eigen bestuur, een evenwicht waarnaar de eeuwen door gestreefd werd sedert het ontstaan van de „gemeente“, eerst als woonbuurt, dan als dorp en tenslotte als zelfstandige gebiedscorporatie binnen het bestel van de Staat, en waarvan het ideaal vóór de Gemeentewet van 1851 nooit bereikt werd.

Van 1851 af kon Heer zich ook vrijmaken uit de ban van kleine agrarische gemeenschap en uitgroeien tot een geïndustrialiseerde plattelandsgemeente, tot een streekcentrum – schakel tussen stad en platteland – met centrale functies, zoals Drs. Waltmans de situatie van Heer karakteriseert in zijn belangwekkende sociografie van Heer, dezelfde studie waarin hij een houdbare prognose opstelt ten aanzien van de toekomstmogelijkheden van Heer. Een prognose die niet de minste twijfel overlaat aan de gezonde structuur van de gemeente en van de mogelijkheden die Heer als „randgemeente“ in de toekomst – de prognosen van Waltmans gaan tot 1975 – zal kunnen verwerkelijken.

Chesterton heeft eens gezegd met enige ironie: „de moderne mens bewaart niet langer de memoires van zijn overgrootvader, maar hij is bezig een gedetailleerde en gezaghebbende levensbeschrijving van zijn achterkleinzoon te schrijven“. Voor Heer kan dat nauwelijks gelden. De „memoires van de overgrootvader“ van Heer heeft het kwieke gemeentebestuur enige jaren geleden in een kapitaal geschiedenisboek laten vastleggen door de ervaren archivaris Van de Venne, en de „levensbeschrijving van de achterkleinzoon“ van Heer heeft de socioloog Drs. Waltmans gegeven in zijn indrukwekkend sociogram van Heer, dat hetzelfde gemeentebestuur hem opdroeg te schrijven en dat ook als zelfstandig boek werd uitgegeven. Daarmee heeft Heer recht gedaan aan het verleden, aan het heden én aan de toekomst en als zodanig mag Heer gelden als een voortvarende en voorbeeldige gemeente waaraan andere gemeenten zich met vrucht zullen kunnen spiegelen.

Carel Bloemen

Landbouwdorp werd een riante woongemeente

Op de rand van het plateau van Margraten, waar de paters der Afrikaanse Missiën wonen en de historische verkeersweg van Maastricht naar Aken als een keurig geasfalteerde roetsjbaan in de diepte duikt, heeft men een zeldzaam mooi uitzicht op de Maasvallei. Op de achtergrond de contouren van de stad Maastricht – het vage silhouet van een samenscholing van daken, waar het staketsel der torens en fabrieksschoorstenen boven uit steekt –, geflankeerd door de St. Pietersberg en de hoge pijpen der cementovens van de Enci. Op de voorgrond, als een kleurige mat aan de voet van de roetsjbaan, het nu ruim negenduizend inwoners tellende Heer, omringd door gordels van groen en overhuifd door geboomte. Deze ligging aan de buitenkant van het hier dicht bebouwde Maasdal, waar de goedmoedige voortdurend in omvang toenemende inktvis Maastricht de vangarmen van haar nieuwe stadswijken steeds verder uitstrekt, is kenschetsend voor de dubbele rol die de gemeente Heer vervult. Zij is enerzijds een randgemeente, die tegen de bakstenen opeenhoping van Maastricht aanleunt en is tegelijkertijd het streekcentrum voor een aantal kleine schilderachtige dorpen, welke in het heuvelland achter de steile rand van het plateau liggen. Deze tweevoudige taak heeft zichtbaar haar stempel op het uiterlijk van Heer gedrukt. Het dorp is breed en open bebouwd en de sfeer is half-landelijk gebleven. Dat vormt het grote charme van Heer. Het werd geen cliché-dorp, maar behield een geheel eigen karakter.

De dubbele taak van randgemeente en streekcentrum is betrekkelijk nieuw. Zij begon ruim een halve eeuw geleden, nadat Maastricht het knellende, keurslijf van haar vroegere vestingwerken had uitgetrokken, geleidelijk af te tekenen. Tot diep in de tweede helft van de vorige eeuw was Heer een eenvoudig Limburgs dorp, zoals er tientallen waren. Hoofdmiddelen van bestaan voor de destijds ruim duizend inwoners waren de landbouw en de veeteelt en de handel die daarmee verband hield. In zijn lijvige geschiedenis van Heer (bladz. 255 e.v.) geeft J. M. van de Venne een overzicht van het Heer-tje van een kleine honderdvijftig jaar geleden. Een Heer-tje, dat onderdak verleende aan boeren en buitenlui en een handvol ambachtslieden. Volgens een statistiek uit 1820 woonden er de volgende ambachtslieden: in de wijk Scharn één kleermaker, twee smeden en één wever; in Heer zelf drie timmerlieden, twaalf metselaars, drie kleermakers, één smid, drie schoenmakers en één wever en in de buurtschap Keer (welke toen nog tot de gemeente Heer behoorde, maar de geschiedenis van de koehandel der gemeentelijke annexaties, die sedert 1828 in dit gedeelte van het Maasdal wordt gedreven, vormt een verhaal op zichzelf) één timmerman, drie schoenmakers en één wever. Hierbij valt het naar verhouding grote aantal metselaars op. Dat wordt begrijpelijk als men bedenkt dat België en Nederland toen nog één koninkrijk vormden en het gunstig gelegen Maastricht zich dank zij de vooruitstrevende economische politiek van Koning Willem I tot een actieve industrie- en handelsstad begon te ontwikkelen. Deze metselaars uit het landbouwdorp Heer zullen wel hoofdzakelijk in de grotere buurtschap werk hebben gevonden. Het was de eerste dienst welke Heer aan Maastricht bewees; het zou niet de laatste zijn....

* * *

Men kan de tegenwoordige gemeente Heer nauwelijks nog vergelijken met het bescheiden landbouwdorp van honderdvijftig en honderd jaar geleden. Er is inmiddels heel wat gebeurd. In Heer voltrok zich geleidelijk een radicale structuurverandering, waardoor de gemeente tot grote bloei kwam en volledig in staat werd gesteld haar dubbele taak van randgemeente

Pastoor de Weverstraat

en streekcentrum te vervullen. En deze ingrijpende verandering, waartoe alleen een levenskrachtige, door en door gezonde en zelfstandig denkende en handelende gemeenschap in staat is, had plaats ondanks een toenemende druk van buiten af – een druk, die nu al jarenlang voortduurt en waaronder menige andere gemeente reeds zou zijn bezweken, terwijl Heer er sterker, zelfbewuster en strijdbaarder door werd. In het begin van deze eeuw begon Maastricht haar vangarmen steeds verder uit te strekken. Twee keren – in 1907 en 1920 – verloor Heer daardoor grondgebied. Vooral de grenswijziging van 1920 was een gevoelige adering. Het inwonertal van Heer daalde van 5312 in 1918 tot 3538 in 1921, zonder dat echter de leefbaarheid der gemeente werd aangetast. Heer paste een bloedtransfusie toe en begon met ferme moed aan de opbouw van haar nieuwe structuur. Het voormalige dorp der boeren werd een woongemeente – een toevluchtsoord, waar steeds meer mensen die elders en voor het grootste gedeelte in Maastricht hun werkkring hebben, zich komen vestigen om in deze landelijke en rustige omgeving een weldadig tegenwicht te vinden voor het gejaagde karakter van het hedendaagse arbeidsproces en de zenuwslappende bedrijvigheid van een grote stad.

In opdracht van het gemeentebestuur van Heer – een der vele voortvarende initiatieven, welke dit bestuur in de naoorlogse jaren heeft genomen – schreef drs. H. J. G. Waltmans onder de titel „Heer randgemeente en streekcentrum” een sociologische beschouwing over deze gemeente; een studie, die zowel in haar opbouw als in de detaillering der plaatselijke structuur in heel haar rijke verscheidenheid indrukwekkend volledig is. De cijfers, welke hierna worden genoemd, zijn aan het geschrift van drs. Waltmans, dat in het begin van dit jaar is verschenen, ontleend. Zij hebben betrekking op het sociaal-economisch leven in de gemeente Heer – het terrein, waartoe dit artikel zich beperkt.

De landbouw, die vroeger de voornaamste bron van bestaan was, is voor het tegenwoordige

Heer van zeer ondergeschikte betekenis geworden. Hij nam in 1930 in de rangorde der verschillende vormen van werkgelegenheid nog de tweede plaats in, was in 1947 gezakt naar de vijfde plaats en is inmiddels verder op de ranglijst der werkgelegenheid gedaald. In procenten komt deze daling nog duidelijker tot uitdrukking. Het aandeel van de mannen in het agrarisch bedrijf daalde sinds 1930 van 12,9 via 8,1 in 1947 tot 5,9 in 1956, het aandeel van de vrouwen van 26,3 via 14,9 tot 4,8 procent van het totaal aantal beroepsbeoefenaars, gesplitst naar geslacht, zegt drs Waltmans. Deze achteruitgang heeft zich ook de laatste jaren voortgezet.

De sociaal-economische positie der bevolking van Heer weerspiegelt zich o.a. in de indeling van de hoofden van huishoudens naar beroepsgroep. Dit geschiedt aan de hand van de cijfers der bevolking van 1956. In dat jaar waren er in Heer 1502 hoofden van huishoudens, of om het eenvoudiger te zeggen gezinshoofden. Daarvan was 4,3 procent bedrijfshoofd in de agrarische sector, terwijl het percentage voor de arbeiders in deze sector 1,1 bedroeg. Tot de bedrijfshoofden in de overige beroepen behoorde 14,4 procent; 0,5 procent was werkzaam in de vrije beroepen; 20,2 procent maakte deel uit van de groep employeés en 59,9 procent behoorde tot de arbeiders, die in andere beroepen dan de landbouw werkzaam waren.

Heer zelf kan slechts aan een minderheid van haar beroepsbevolking werk verschaffen, zoals dat ook met verschillende andere Limburgse gemeenten het geval is. Op 1 augustus 1961 lagen er op het grondgebied der gemeente Heer elf industrieën, die elk meer dan tien werknemers in hun dienst hadden. Daarbij is nu nog de nieuwe melkfabriek van de Sibema gekomen. De grootste is de nieuwe Philips-vestiging, welke in augustus van het vorig jaar 57 vrouwelijke en 7 mannelijke arbeidskrachten in haar dienst had, maar in volle ontwikkeling is en binnen betrekkelijk korte tijd een totaal van tenminste 500 werknemers, vrijwel alleen vrouwelijke, zal aantrekken. Belangrijk is ook Darley N.V.

Het grootste gedeelte der beroepsbevolking werkt elders. In 1947 was dat 55,1 procent van de totale beroepsbevolking en in 1956 78,6 procent, terwijl een voorzichtige raming het percentage voor 1975 op 81,7 heeft becijferd. Daarvan werkt de meerderheid in Maastricht. Van de alleenstaanden, aldus drs Waltmans, gaat 79,3 procent naar Maastricht; van de hoofden van huishoudens 59,8 procent. Na Maastricht zijn België en de chemische bedrijven der Staatsmijnen te Geleen de belangrijkste bronnen van werkgelegenheid voor de bevolking van Heer. . . .

Deze cijfers bevestigen nogmaals, dat Heer als randgemeente van de industrie- en handelsstad Maastricht zich heeft ontwikkeld tot een riant woongemeente, waar velen die een duidelijke scheiding tussen woon- en werkgelegenheid willen aanbrengen, zich hebben gevestigd. Het bezit van een plek waar men met plezier woont, omdat men er de gelegenheid krijgt weer tot rust te komen en de zorgen en lasten van het dagelijks werk van zich af te zetten, is een groot goed, dat onvervangbaar is en tot de voornaamste levensbehoeften van de mens van onze tijd behoort. Een goed, dat zorgvuldig moet worden ontzien, omdat het van de hoogste waarde is voor het behoud van een gaaf gemeenschapsleven, voor de geestelijke en lichamelijke volksgezondheid. Terecht schreef Jan Spanjaard in „De Bronk“ (februari 1962): „Vandaag aan de dag zijn er duizenden mensen, die in de grootstad Maastricht snakken naar een frisse neus in het landelijke Heer. . . Het behoud van de landschappelijkheid van Heer is m.i. een van de sterkste argumenten voor het behoud van zijn zelfstandigheid, omdat bij samenvoeging onmiddellijk het gevaar bestaat, dat de royale groenstrook ten zuiden van Maastricht verloren gaat, ook als recreatiemogelijkheid voor de hoofdstedelijke bevolking“.

Hoe juist deze opmerking is, bevestigt het onlangs openbaar gemaakte ontwerp-annexatieplan der gemeente Maastricht, waarbij deze gemeente in een hap en een snap geheel Heer wil annexeren, met de bedoeling om op dit beperkte grondgebied nog 6900 woningen neer te zetten. Dit betekent, dat een aantrekkelijke woongemeente, die nu ruim en luchtig bebouwd is (een bebouwing, welke in het uitbreidingsplan der gemeente Heer zorgvuldig wordt gehandhaafd) en tegelijkertijd haar half-landelijk karakter wist te bewaren, tot vreugde van de velen die er zijn komen wonen, veranderen zou in een opeenhoping van moderne

woonwijken, waarin bij een overladen aantal van 6900 woningen de hoogbouw onvermijdelijk zou domineren. Dat zou geen winst maar een onherstelbaar verlies betekenen. En hoe zeer is dit in tegenspraak met de gezonde leefgewoonten van de Limburgse mens.

* * *

De taak, welke Heer als streekcentrum vervult, is slechts in beperkte mate van invloed op de economische positie der bevolking. Wel kan men zich niet aan de indruk onttrekken, dat speciaal de plaatselijke winkeliers en andere middenstandszaken profiteren van de ligging der gemeente, waardoor uit naburige dorpen als Gronsveld, Cadier en Keer, Margraten en Eijsden vrij veel inkopen bij deze winkeliers worden gedaan. Ook de onmiddellijke nabijheid van een groot consumptiegebied als Maastricht speelt hier een rol. Er zijn in Heer immers eigenlijk teveel winkels. Drs Waltmans geeft hierover markante cijfers. Indien men de gewenste maxima aanhoudt hadden er in 1961 4 tot 5 broodbakkerijen, 7 slagerijen, 4 tot 5 textielzaken, 3 tot 4 tabakszaken, 4 tot 5 kappers, 4 tot 5 rijwielherstellers, 13 kruidenierszaken en 9 groentezaken moeten zijn. In werkelijkheid waren er echter 12 broodbakkerijen, 12 slagerijen, 13 textielzaken, 7 tabakszaken, 9 kappers, 3 rijwielherstellers, 20 kruidenierszaken en 10 groentezaken. Opvallend is het aanzienlijke „theoretische“ teveel aan broodbakkerijen, slagerijen, textielzaken en kruidenierszaken – vier branches, waar regelmatig inkopen voor het gezin worden gedaan. Natuurlijk wordt een gedeelte van de winkels als bijverdienste geëxploiteerd in die zin dat de man een andere werkkring heeft en de vrouw of een ander de winkel drijft. Maar het feit, dat in Heer zo veel kleinere middenstandszaken zijn, wijst er anderszits toch op dat hieraan ook een zekere behoefte bestaat. Een behoefte, welke verder reikt dan die van de eigen bevolking.

De sociaal-economische betekenis van Heer als streekcentrum is echter vooral gelegen in de diensten, welke zij de gemeenten, waarmee zij samenwerkt, in streekverband bewijst. Dit streekverband omvat een overwegend agrarisch gebied met een totaal van ongeveer 28.000 inwoners, waarin Heer met haar bijna 10.000 zielen de belangrijkste gemeente is. De dorpen die overblijven zijn te klein en de financiële en economische draagkracht van deze gemeenten is te gering om zelfstandig de verschillende functies, welke thans in samenwerking met Heer geschieden, te kunnen uitoefenen. Zij zijn ook als zij op dezelfde voet als nu bleven samenwerken niet sterk genoeg, om deze functies zonder Heer te verrichten. Daarmee het lot van Heer als zelfstandige gemeente gekoppeld aan de toekomst van een gebied, dat vele malen groter is – een gebied, dat zich uitstrekt tot Eijsden, Slenaken en Margraten.

De taak, welke Heer hier vervult, kan in de praktijk nooit door Maastricht worden overgenomen. Niet alleen omdat er een onoverbrugbaar verschil bestaat tussen de levensfeer in een plattelandsg gebied en die van een stad, waardoor deze plattelandsgemeenten bij stadsbestuurders nooit het begrip en de medewerking zouden vinden welke zij thans van Heer ondervinden. Ook hun positie als zodanig zou volkomen anders worden. Heer is in de kring der samenwerkende streekgemeenten de grote onder de kleineren, maar nog altijd een gelijke, die er persoonlijk alle belang bij heeft dat de streekfuncties, welke het vervult, goed worden verricht, omdat het daar zelf ook van profiteert. Voor een stad van de grootte van Maastricht, die van een daadwerkelijke positieve samenwerking in streekverband met deze kleinere agrarische gemeenten meer last dan voordeel zou hebben, heeft de functie van streekcentrum niets aantrekkelijks. Integendeel, zij zou voortdurend het gevaar lopen dat zij bij het vervullen van deze taak met de eigen stedelijke belangen in conflict zou komen.

Zo beschouwd is het voortbestaan van de zelfstandige gemeente Heer inderdaad ook voor de toekomst van een aantal andere gemeenten van eminent belang. Een hoofdbambenaar van het provinciaal bestuur heeft hierover eens in alle duidelijkheid gezegd: „Als je Heer eraf kapt, zakt de gehele streek in elkaar“. Heer levert als streekcentrum volwaardig werk. Ook dat is een punt wat voor de objectieve beoordelaar zwaar weegt, zodra over de vraag „annexatie of geen annexatie door Maastricht?“ beslist moet worden.

A. W. A. v.d. Eelaar

Op de driesprong tussen Aken, Luik en Maastricht won Heer een eigen plaats onder de culturele zon

Het is niet modern om te mijmeren over een ver verleden. We leven in de tijd van beton en plastic. We leiden ingenieurs en economen op, om de samenleving zo efficiënt, zo nuttig en zo goedkoop mogelijk te laten functioneren. DE vondst van onze tijd.

Maar of we met de economische efficiency werkelijk de alpha en omega van het menselijk geluk hebben, is een grote vraag.

's Zondags hebben we soms tijd, om naar de kinderen te kijken. Ze tekenen, ze dansen en ze zingen, kijken naar de televisie en verhandelen plaatjes van filmsterren, omdat ze er schoon genoeg van hebben. Verschillende malen betrapte ik een manneke van halfweg de lagere school, bij de radio luisterend naar een Suite van Bach. In moderne schouwburgen ontmoet men honderden teenagers, die „Oidipus“ komen zien. Tijdens concerten discussiëren aanstaande economen en technici zich een weg naar Alban Berg en Webern en komen graag tot rust bij de klassieke meesters.

Het schijnt dus dat onze tijd niet alleen door beton en plastic wordt beheerst, en door moderne flarden kleuren en geluid.

Zo vertoont zich, geloof ik, het cultuurbeeld bij de kinderen en bij de jongeren, die hun wereld leren ontdekken. Het ontdekkingsproces gaat nu sneller dan vroeger, omdat de welvaart de jongelui meer mogelijkheden in handen speelt. We kunnen vrij gemakkelijk in andere landen op jacht gaan naar schoonheid en men vindt de liefhebbers terug in Frankrijk, het pelgrimsoord van de romaanse en gotische architectuur. Men ziet hen bij de kathedraal van Parijs, Chartres, Le Mans, Bourges, Laon, Angers en Sens, waar Bisschop Henri le Sanglier voor het eerst brak met de monnikenkunst, de wonderlijke romaanse stijl. Dan springen ze verder terug in de geschiedenis naar wat de Bisschoppen van de dertiende eeuw verveelde: de romaanse kunst van Bourgondië, waar het wonderlijke klooster van Cluny architectuur en sculptuur doceerde, van Auvergne, Aquitanië en Normandië. Die reizen worden sprookjes vol verrassingen, die de zaak verfijnen en waarbij men nog voldoende ruimte overhoudt om de bedevaartskapel van Le Corbusier in Ronchamps, het Mekka van de moderne architectuur, te proeven. En met die ervaringen ontdekken we ineens, veel dichterbij huis, de kunst die eens langs de Maas heeft gebloeid. Wie kent de wonderlijke schatten niet. En verrast gaat men dan Maastricht bezien: de Sint Servaas uiteraard, waarbij men de grote liefde voor de Lieve Vrouwekerk niet kan vergeten, de mooiste kerk van Nederland.

De steden Aken, Luik en Maastricht hebben nog steeds een eigen internationaal karakter, dat telkens weer verrassingen biedt. Juist in deze oude kunststeden groeit de nieuwe cultuur. Het Conservatorium van Luik is beroemd om de musici, die van daaruit over de lage landen gaan en de roem is indrukwekkend oud, want al bijna uit de tijd van Karel de Grote zijn de Luikse klooster- en kathedraalscholen bekend om de knappe muziek-theoretici en vooruitstrevende componisten; eerst van de ars antiqua, de kunst van de gregoriaanse monodieën, maar later ook van de weergalozes polyfonie.

Aan die drie wonderlijke steden denkt men terug wanneer men in Heer op de driesprong staat van de wegen naar Aken, Luik en Maastricht.

Eeuwenlang heeft Heer, zoals zovele dorpen in dit gebied, zijn bescheiden rol gespeeld. De boeren waren er onderhorig aan de kapittelheren van Sint Servaas. Zij moesten zorgen, dat de referproost en de wijnproost uit rijke voorraad konden putten. In Heer bouwde de rijproost zijn burcht, van waaruit hij de omgeving regeerde. Het dorp kreeg een apart clerikaal

bestuur, met speciale wetten. De bevolking moet zich daar wel bij hebben gevoeld, al moesten de kroegen om acht uur dicht, al mocht er niet gedanst en niet gejaagd worden.

Het bestuur van de kapittelheren móest op het platteland wel erg soepel zijn. Maastricht in de naaste omgeving was voor menig veldheer de moeite van een beleg waard. En dan hadden de mensen van Heer de troepen te fourageren en te betalen: Staatse troepen, Spaanse troepen, troepen van de Zonnekoning, van Maria Theresia en van de Republiek Française.

Het beheer in vroeger eeuwen en gezamenlijk doorstane angst en ellende, die de bevolking deed onderduiken in de grotten, waaruit in de loop der eeuwen de bouwmaterialen gewonnen werden voor de fortificaties en voor de Jezuitenkerk van Maastricht, heeft Heer tot een aparte gemeenschap gemaakt met geheel eigen waarden. Wellicht bewonderden de mensen uit de dorpen van Zuid Limburg de omliggende steden om hun voornaam aanzien, hun colleges en academies, om hun orkesten en toneelensembles, winkels en bureau's. Die horen in de stad thuis en de mensen van de dorpen hebben daar busreizen voor over. Maar na gedane zaken keren ze terug naar hun eigen dorpen; terug naar huis.

Is dat alleen maar omdat het daar rustiger is, zoals de stadsmensen denken, die „buiten“ willen wonen? Zou het alleen maar de rust en het groter stukje grond zijn?

Ik ben niet zo lichtgelovig op dit punt.

Er zijn plattelandsgemeenten, die na de oorlog omwille van de boterham industrieën aantrokken. Anderen moesten nog pleiten voor aansluitingen op de netten van gas, van electriciteit en waterleiding. Het touwtrekken om woningen eiste enorm veel tijd en aandacht en de bestrating en riolering vergden heel wat gewichtige raadsvergaderingen. Het is niet zo erg verwonderlijk, dat heel veel kleine en grote gemeenten sociaal nauwelijks en cultureel helemaal geen eigen gezicht konden vertonen.

Vandaar, dat men in verschillende plaatsen al heel gelukkig is, wanneer men de gepatenteerde dorpscultuur volgens de bekende subsidie-formules kan laten voortbestaan. Er is heel weinig tijd om nieuwe wegen te vinden met de dikwijls welgemeende, maar misschien nooit geformuleerde gedachte in het achterhoofd, dat onze dorpsmensen geen begrip hebben van de uitingen van de diverse kunstvormen. Hoe weinig men dit vreemde vooroordeel heeft geverifieerd, bleek eens tijdens een gesprek, dat ik met een zeer bekwaam jong musicus had, die regelmatig met zijn kamerorkest in dorpszalen concerteert. Wat „deed“ het in de dorpen? Het antwoord was vrij kort: „Bach en Hindemith“. Wanneer serieuze tentoonstellingen, ook van moderne kunst goed worden voorbereid, ziet men ook in de dorpen verbaasde en ontroerde gezichten. En hoe snel wennen de plattelandsmensen aan kerken van moderne architectuur. De Limburgers hebben gelukkige voorbeelden te over, ondanks Wahlwiller.

Burgemeester A. L. H. M. Kessen, die in 1945 Dr. Kortmann, de huidige Commissaris der Koningin in Noord Brabant, opvolgde als burgemeester van Heer, bleek voor een cultuuroptimistische politiek een belangrijke feeling te hebben. Hij is er gelukkig om, als een buitenstaander het cultureel welzijn in zijn gemeente ontdekt en dan doceert hij enthousiast over de verschuiving van de overheidstaak na de tweede wereldoorlog. Hij vertelt dan hoe de gemeente als verzorgingsgemeenschap, die zich beijvert om de mensen te voorzien van rioleringen en huisvuil-ophaaldiensten, van gas- en electriciteit, verder uitbloeide van de terreinen der lichamelijke naar de geestelijke volksgezondheid. Het maatschappelijk werk kreeg in Heer de vestiging van een bloeiende intercommunale samenwerking. Dat kan men niet direct onder het strikt genomen culturele vlak rekenen, maar wel duidt het op een ruiheid van geest in gebieden waar samenwerking bijzonder moeilijk schijnt te zijn. In Heer heeft men daar niet zoveel moeite mee. Waarom trouwens?

Hoewel de gemeente na 1945 gegroeid is van 6.000 naar 10.000 inwoners, waarvoor men woningen heeft moeten bouwen volgens een uitbreidingsplan, dat de lintbebouwing langs de grote wegen „opvult“, en nieuwe industrievestigingen heeft begroet, heeft men cultureel in Heer zijn eigen weg gevonden. Juist in de nieuwe wijken, waarin men de plaatsen nauwelijks van elkaar kan onderscheiden, heeft Heer een heel persoonlijk karakter.

Burgemeester en Wethouders zijn terecht van mening, dat de overheid de mensen moet helpen, om de kunst in hun leven te laten meespelen. Dat konden de gewone mensen vroeger

Maria-monument

niet betalen. Nu nog niet, maar we vinden het gewoon, dat de overheid, die zoveel belasting-gelden inzamelt, zich als maecenas den volke presenteert. Het Rijk geeft opdrachten, provincies, die zichzelf respecteren, en grote steden doen dat. Kleinere steden proberen mee te doen, maar durven geen risico's te nemen. Ze kopen gepatenteerde kunst, waarover de plaatselijke pers in verheven toonaarden kan schrijven. Kleinere plaatsen dreigen daar een minderwaardigheidscomplex van te krijgen, maar Heer heeft spelenderwijs zijn weg gevonden.

De Jan van Eijck-academie kwam in Maastricht en het verzoek om steun aan de Limburgse gemeenten werd voor Heer een inspiratiebron voor een interessant plan. De gemeente Heer loofde een prijs uit ten bedrage van f 750,-, die jaarlijks wordt uitgereikt aan de beste leerling van de beeldhouwklas. Voor dat bedrag maakt de gelukkige een beeldhouwwerkje. De gemeente verstrekt de jonge beeldhouwer bovendien de materialen, die hij nodig heeft. Op diverse pleintjes kan men nu in Heer bijzonder aardige werkjes zien staan, want heel de gemeenschap kan ervan profiteren. Dit is dan voor de jonge artist tevens de kans om zijn eerste schreden op het pad van de openbaarheid te zetten. De resultaten zijn erg gelukkig.

Hoog bezoek

Een andere boeiende instelling van de gemeente Heer is de „Juliana-Boudewijnprijs”, die in 1959 is geboren. In dat jaar waren de mensen van Heer er bijzonder mee vereerd, dat zowel Koning Boudewijn van België als Koningin Juliana en Prins Bernhard in hun midden waren tijdens het jaargetijde van de elf verzetsstrijders uit Belgisch Limburg, die aan de vooravond van de bevrijding, op 12 september 1944 in Heer waren gefusilleerd. Heer had een monument laten oprichten op de fusilladeplaats en de jaarlijkse herdenking bracht een regelmatig contact mee met Belgisch Limburg. De komst van twee gekroonde Vorsten naar de plechtigheid op 11 juli 1959 was de aanleiding, om elk jaar een geldbedrag van f 500,- toe te kennen aan een publicist, afkomstig uit Belgisch of Nederlands Limburg, die door publicaties op gebied van wetenschap, literatuur of journalistiek heeft bijgedragen tot de versteviging van de vriendschapsbanden tussen België en Nederland.

Dat is de prijs, die de naam van Heer internationale faam geeft.

Van groot belang voor de gemeente zelf is het besluit, om bij de bouw of verbouwing van openbare gebouwen één procent van de aannemingsom te besteden aan verfraaiingen door kunstenaars. Hiervan hebben o.a. ook de scholen in Heer geprofiteerd. Het besluit, dat reeds van 1951 dateert, werd geïnspireerd door een dergelijke usance in Wenen. Wie op de hoogte is, weet, dat tegenwoordig de Rijksgebouwendienst een zelfde artistieke service toelaat.

De activiteit van de gemeente Heer valt niet meer te groeperen onder de „showbusiness“. De resultaten zijn daarvoor te blijvend verrassend en men zou ze bijna „lucratief“ willen noemen, ware het niet, dat we in Burgemeester Kessen juist het tegendeel zien van de „homo economicus“ in de zin van een „uitgerekend“ zakenman. Het is de gemeente hoge ernst de mensen zin voor eigenwaarde bij te brengen. Men heeft respect voor het verleden, dat zijn sporen in Heer heeft nagelaten van de prehistorische tijden af. Men weet, wat de twaalfde eeuwse Burcht van de rijproost, de zaakgelastigde van het Sint Servaaskapittel, heeft te betekenen en de mensen hebben respect voor historische bouwwerken als Huize Eyll met de bijbehorende hoeve De Croon, Huize Opveld met een Engelse tuin etc.

De onderwijzeressen en onderwijzers van de scholen in Heer, die er plezier in hebben om de lessen in Vaderlandse- en Algemene geschiedenis te verlevendigen met de geschiedenis van eigen gemeente, hebben een machtig hulpmiddel gekregen in het boek „De Geschiedenis van Heer“, dat de hoofdarchivaris van het Rijksarchief te Maastricht, de heer J. M. van de Venne, schreef in opdracht van de gemeente Heer. Tot in Frankrijk toe is het werk besproken, want Heer is een van de zeer weinige gemeenten in West Europa, die op een vrijwel volledige beschreven geschiedenis kan bogen.

Er zijn altijd mensen, die iedereen actief willen hebben en exacte, vooral stijgende curven willen zien, zelfs van spirituele zaken als een cultuurbeleid. Het is vervelend, dat ze dan een slechte rekenmeester als voorlichter treffen, die in zijn jonge jaren graag vertalingen en opstellen ruilde tegen de resultaten van de rekenmeesters onder zijn klasgenoten. Ik kan u niet voorrekenen, welke voordelen bevestigd beleid precies heeft opgeleverd. Ik weet zelfs niet of de resultaten in kubieke centimeters of in Ohm moeten worden uitgedrukt, maar het is de moeite waard om eens door Heer te rijden en te kijken en te luisteren.

Men ervaart, dat Heer naast een zorgvuldige en sociale verzorging ook de eigen cultuurbeoefening van de mensen stimuleert.

Het gemeentebestuur treft het met de bewoners. Er heerst een belangrijk muziekleven. Er zijn twee harmonieën, die beiden tot de meest vooraanstaande van ons land behoren – ze spelen beiden in de hoogste afdeling – en er zijn twee grote zangverenigingen. De beide harmonieën hebben zelfs een internationale faam. 's Zomers concineren ze tot ver in Duitsland: tot aan de Tsjechische grens. Ik heb eens van hun spel genoten, toen ik tijdens een zomeravond op een terrasje mijn glas cognac in de handpalm liet wakker worden ter bevordering van de naderende nachtrust. Achteraf is de kunde en de kwaliteit van de harmonieën van Heer niet zo verbazingwekkend: de gemeente Heer heeft belangrijke subsidies over voor het eigen musiceren van de mensen. Na de oorlog bood het gemeentebestuur de muziekgezelschappen groter bijstand aan onder voorwaarde, dat ze beroepsdirigenten zouden aantrekken. Dat gebeurde. Ook de muzikale vooropleiding van de jongelui, die de beide corpsen in de toekomst moeten aanvullen werd gesubsidieerd. De harmonieën van Heer komen tot serieuze prestaties en het aantal aanvragen uit het buitenland, om te komen concineren – ze spelen muzikaal en intelligent – kunnen ze bij lange niet allen honoreren.

Het is tekenend, dat men juist in Heer de bezwaren ervaart van de situatie in de wereld van de harmonie-muziek, die veelal is aangewezen op orkest-arrangementen. Er bestaan te weinig composities, die oorspronkelijk voor blaasorkest zijn geschreven. De Regering tracht hieraan tegemoet te komen door opdrachten te verstrekken, maar het is hoogst belangrijk, dat de gemeente Heer ook het zijne wil doen aan dit euvel. In september 1961 besloot de gemeenteraad, om aan Henk Badings, een der bekwaamste hedendaagse Nederlandse componisten, die een fascinerend oeuvre op zijn naam heeft staan, een speciale opdracht te verstrekken. Badings is bekend niet alleen om zijn orkestrale en vocale werken – we denken o.a. met ontroering aan zijn Mis – maar ook om zijn radiofonisch werk, waarvan de opera „Orestes“

enkele jaren geleden in Italië werd bekrond.

De componist werkt nu aan een „Heer Suite“ voor blaasorkest. De beide harmonieën van Heer, die er het eerst van zullen profiteren, zullen ook de eerste uitvoering verzorgen. Heel de wereld van de harmonien wacht met spanning dit moment af.

De opdracht is een nieuw bewijs, dat Heer cultureel een heel bijzondere plaats inneemt. Uiteraard heeft Heer, dat zijn bescheiden maar eigenwaardige rol in Zuid Limburg op alle fronten kan meespelen, meer zorgen aan zijn hoofd. B. & W. zijn daar reëel genoeg, om zich niet met een stralende grimas blind te staren op folklorisme en inderdaad waardevolle verworvenheden. Er zijn nieuwe belangrijke industrieën in de gemeente gekomen. Voor de bevolkingsgroei heeft men met uitbreidingsplannen te maken, maar men heeft die laten inleiden door een interessant sociologisch rapport over „Heer, Randgemeente en Streekcentrum“ van de hand van Drs. H. J. G. Waltmans. Ik ben eerlijk gezegd geen dankbaar rapportenlezer. De schrijvende sociologen en economen bezorgen mij meestal een geestelijke spit, maar dat is geen maatstaf. Het zijn conscientieuze magistraten, die hun gemeente door wetenschapsmensen laten „uitkammen“ en in analyses en prognoses onderbrengen. Het is de taak van de bestuurders om te regeren en de wijzen laten zich voorlichten door specialisten. Men kan zich geen vergissingen permitteren. Het rapport van Waltmans is niet zo maar een technisch advies, maar een degelijk uitgewerkte studie, die de gemeente met trots heeft uitgegeven. Hiermee heeft de gemeente Heer weer een nieuw bewijs geleverd van een ernstige vue op de overheidstaak in het vlak van het geestelijk welzijn van de mensen. Sociaal beleid kan men niet meer beperken tot een min of meer royale uitvoering van de armenwet. Het resultaat van het sociaal en cultureel beleid blijft dan ook niet uit. Op anderhalve kilometer van het station Maastricht is Heer een belangrijk sociaal centrum geworden voor de plattelandsomgeving. Naast de wallen van de oude Maaslandse cultuurstad Maastricht met zijn sociale en culturele „superspecialismen“ wil Heer de stad niet imiteren. Er is geen indrukwekkend verzorgend en verplegend bejaardencentrum als het Maastrichtse „Calvariënberg“ nodig, maar Heer heeft een klein en goed verzorgd verzorgingscentrum voor bejaarden in het Mgr. Hanssentehuis. Men gunt Maastricht van harte zijn M.V.V. en zijn mooie stadion, maar in Heer spelen de jongelui in de eerste klasse van de amateurs en ze zijn trots op het sportpark. Met dit alles is de geestelijke horizon van de mensen ruimer geworden.

Het beroepstoneel in Limburg, waarvan Burgemeester Kessen de voorzitter is, geeft ook in Heer voorstellingen en geniet daar grote belangstelling. Het is ook gewoon, dat de mensen van Heer interesse tonen voor de culturele manifestaties van de stad. Hiervoor is de bodem rijp gemaakt door de cultuurpolitiek van het gemeentebestuur.

Merkwaardig is, dat Burgemeester en wethouders voor hun plannen nooit uren behoeven te pleiten. De gemeenteraad, waarin de bevolking integraal is vertegenwoordigd, onderstreept de plannen onverkort en met enthousiasme. Het is zelfs zo, dat het gemeentebestuur één of tweemaal per jaar belangrijke culturele voordrachten organiseert in de mooie, modern ingerichte burgerzaal van het gemeentehuis.

Men blijft niet rusten bij de opmerkelijke resultaten, die reeds bereikt zijn. Wanneer de rijks-goedkeuring binnenkomt, begint Heer onmiddellijk te bouwen aan een mooie openbare leeszaal en bibliotheek. Er liggen plannen gereed voor een gemeenschapshuis met belangrijke toneelzaal. Plannen zijn in voorbereiding voor een zwembad en voor een sporthal. Dat zijn gewichtige zaken voor een groeiende gemeenschap. Maar al staan deze laatstgenoemde plannen op het verlanglijstje van vele gemeentebesturen, iedereen zal verrast opkijken van het bijzondere cachet dat de gemeente Heer zich heeft verworven met een intelligent en wel uitgevoerd cultureel beleid. Het heeft blijk gegeven, de jongste taak van de overheid – het bevorderen van het geestelijk welzijn van de mensen – uitstekend te verstaan. En daarmee is Heer een voorbeeld voor bestuurders van vele en grotere gemeenten in ons land.

Waart op het kruispunt van de wegen naar Aken, Luik en Maastricht, ondanks het vele krijgsrumoer van de eeuwen, toch nog de geest van de oude culturen, die hier zo indrukwekkend hebben gebloeid? Ik meen van wel, maar dan in een moderne verschijning, want ik heb in Heer echt geen spoken gezien.

K. Neesen.

<p>FA. P. H. GEELEN - HEUTS ST. JOSEPHSTRAAT 75 HEER TEL. 04400-26927</p> <ul style="list-style-type: none"> ● KOLEN ● COKES ● OLIE ● PETROLEUM ● BUTAGAS <p>NU goedkope voorjaarsprijzen</p>	<p>K. SCHUTZ</p> <p>STEENHOUWERIJ GRAFMONUMENTEN</p> <hr/> <p>DEMERSTRAAT 67 HEER</p>
<p>C O L U M B I A</p> <p>Dorpstraat 24 HEER tel. 04400-20129</p> <p>★ Kon. Clovistraat 7 MAASTRICHT</p> <p>★</p> <p>SCHOENHANDEL REPARATIE</p>	<p>BOS <u>AUTOMOBIEL- EN GARAGEBEDRIJF</u> TAXI-ONDERNEMING</p> <hr/> <p>STEEGSTR.AAT 8 HEER TELEF. 20325</p> <p>Alles voor uw auto!</p> <p>Caltex Benzine - Austin Dealer - Valma onderhoudsmiddelen - Acces- soires (voor alle merken) - Door- smeren - Wassen en boenen - Accu's</p>
<p>Ook in HEER vindt u de bekende</p> <p>Jamin-WINKEL</p> <p>PRIMA IJS in diverse smaken</p> <p>Wij verkopen tevens alle huishoudelijke artikelen</p> <p>J. BOVENS-PITERS Dorpstraat 64 - Heer - Tel. 04400-27567</p>	<p>Voor een goed verzorgde</p> <p>BEGRAFENIS in binnen- en buitenland</p> <p>Begrafenisonderneming</p> <p>CHR. BOVENS & Zn. Dorpstraat 64 Heer Tel. 27567 Eigen lijkwagen en rouwkamer</p> <p>•</p> <p>De begrafenissen van bij D.E.L.A.-verzekerden worden ook door ons prima uitgevoerd.</p>

<p>HOVENSTRAAT 2 TEL. 04400-26590 HEER</p> <p>FIRMA J. H. GEELEN & ZN.</p> <p>KAASHANDEL</p>	<p>L. VRANKEN en H. SCHURGERS</p> <p>AANNEMERSBEDRIJF</p> <p>HEER SCHOOLSTRAAT 10 DORPSTRAAT 59 — TEL. 04400-26437</p>
<p>SNACKERS en Zn.</p> <p>BAKKERIJ AUTOVERHUUR AUTORIJSCHOOL</p> <p>MOLENWEG 22, HEER Tel. 04400-26878 12915</p>	<p>Draadverwerkende Industrie</p> <p>J. J. Muytjens „DRAVIMA” N.V.</p> <p>Werkgelegenheid voor jeugdige mannelijke en vrouwelijke krachten.</p> <p>DORPSTRAAT 109 — HEER</p> <p>Prettige werkgelegenheid voor jeugdige man- nelijke en vrouwelijke krachten.</p>
<p>M. Quaaden en Zn.</p> <p>SCHOOLSTRAAT 21 Tel. 04400-26535 HEER</p> <p>☆</p> <p>Aannemersbedrijf Nieuwbouw Verbouwingen</p>	<p>Groothandel in kaas, textiel en koloniale warenwinkel</p> <p>Lambert Geelen-Bisscheroux</p> <p>HEER DORPSTRAAT 124 TEL. 04400-20281</p>

In Heer
vestigden wij
de Eerste
Nederlandse fabriek *
van diepvries
vleesconserven

RUNA -DIEPVRIES

Heer
Nijverheidsweg 5
tel. 04400-26257-27827

MICHEL SEVERIJNS-HEUNEN

Akersteenweg 1b
tel. 04400-27281
Heer

*Machinale
houtbewerking*

Specialiteit in hardhout

JOS. ESSERS & Zn

Aannemersbedrijf
Utiliteits- en
Industrieoebouw

Akersteenweg 112 - Heer - tel. 04400-27788

rekko

heer - telefoon 0 4400-27596

Coöperatieve
Melkinrichting

Sibema

SIBEMAWEG 1 - HEER

Ch. v. Slijpe

Erkend taxibedrijf en
autoverhuur
zonder chauffeur

Uitsluitend
nieuwe
wagens

Schoolstraat 71 - Tel. 04400-27819
Heer

Aannemersbedrijf

Fa. J. H. Essers & Zn

- nieuwbouw
- reparatie
- en onderhoudswerken

Nieuwstraat 3, tel. 27701 - Heer

L. OLISLAGERS-BREMERS

**Brandstoffen
Petroleum**

Dorpstraat 55 — Tel. 04400-27319 — Heer

Jean Geelen

KAASHANDEL

Markthandel te
Maastricht, Vaals
en Heerlen

Groothandel in Limburgse
kaasprodukten

Kapelstraat 21 — Heer
Telefoon 04400-20227

J. H. Ramakers

taxi en autoverhuur

**Speciaal adres
voor bruidswagens**

Dorpstraat 10 — Heer
Tel. 04400-26322

N. V. PHILIPS GLOEILAMPENFABRIEK

vestigt binnenkort een

Montage atelier voor Radiobuizen

TE HEER

AUTOBANDEN nodig?

Voor vracht- of luxauto
Tractor of landbouwwagen
Nieuwe, gebruikte of gecoverde banden

Wat U zoekt, vind U bij:

CRIJNS-AUTOBANDEN

Bergerstraat 83 - SCHARN-HEER - Telefoon 27032 Maastricht

W. TILLIE-WILLEMS

Pluimveeopfokbedrijf
„t Kuikenparadijs“

Molenweg 49
Heer
Telefoon 04400-26555

J. W. H. TILLIE & ZN.

Vermeerderings-
bedrijf en
kuikenbroederij

Kuikens van eigen bedrijf

Graanhandel in speciaal
kippenvoer - Export

Schoolstraat 25 — Heer
Telefoon 04400-26333

P. H. Goessens en zonen

DEMERTSTRAAT 8 - HEER - TEL. 27736

Uitvoering van

**Bouw- en grondwerken
Machinaal grondverzet
Timmerfabriek**

N. V. Betonwarenindustrie

De Nijverheid

HEER (bij Maastricht)

Telefoon 04400-20165

Uw fabriek voor
Betonconstructiewerk

uitgevoerd in
tril- en sierbeton

Septic-tanks, Rijwielblokken,
Betongoten, Bedrijfsvloeren,
Tuinbankpoten, Schuttingen,
Afrasteringspalen, Keerwanden, enz.

DARLEY N.V. MACHINEFABRIEK HEER

Gespecialiseerd
bedrijf
voor

Hydraulische guillotinescharen

Hydraulische afkantpersen

Hydraulische ponsmachines

Apparatuur t.b.v. mechanische kolendelving

Dakglasroeden

massa

luxe

ontwerp

GEHA-Cartonnages N.V.

Demertstraat 83

HEER

CASPAR VLIEGEN'S

HOUTBEDRIJF

HOUTHANDEL

POPULIEREN- EIKEN- BEUKEN-
ESSEN- EN KERSENHOUT

MIJNHOUT

LOONZAGERIJ

MOCKSTRAAT 3
HEER
BIJ MAASTRICHT (L.)
TEL. 04400-26074
NA 6 UUR 26075